

Адабияттары:

1. Кебекова Б. Кыргыз эл ырчыларынын тарыхынын очерктери. – Б.: Турар, 2009. 5-бет.
2. Легендарлуу сынчылар жана ырчылар / Түзгөн М. Абдылдаев. – Б.: Ала-Тоо, 1994. 23-бет.
3. Кыргыз адабиятынын тарыхы. 5-тому. / А. Акматалиевдин ред. астында. – Б.: 2002. 3-бет.
4. Таштемиров Ж. Кыргыз поэзиясы тууралуу айрым ойлор: Адабий сын макалалар. – Ф.: Кыргызстан, 1975. 69-70-беттер.
5. Казак адабиятынын тарыхы. 4-тому. / А. К. Егеубаевдин ред астында. – Алматы: КАЗакпарат, 2005. 80-бет.
6. Ысмайылов Е. Жамбыл жана халык акындары: Окуу куралы. – Алматы: Санат, 1996. 13-бет.
7. Закиров С. Эл чыгармачылыгы – эл кенчи: Адабий сын макалалар. – Ф.: Кыргызстан, 1981. 9-10-беттер.

Жамалбекова Г.А.

Махмуд Кашигари-Барскани атындагы Чыгыш университети, доцент

КЕҢЕШ ЖУСУПОВДУН ПОВЕСТТЕРИНДЕГИ МАЙДАН ТЕМАСЫ

Аннотация: Бул макалада автор жазуучу К.Жусуповдун майдан темасындагы чыгармаларын салыштырып, талдоо жүргүзөт.

Аннотация: В этой статье автор сравнивает и осуществляет анализ произведений на тему войны писателя К.Жусупова

Ачык сөздөр: повесть жанры, фронтовик, конфликт, оригиналдуулук, психологиялуу

Ключевые слова: жанр повести, фронтовик, конфликт, оригинальность, психологичный

Согуштан кийинки кыргыз адабиятында өзгөчө повесть жанрында кеңири иштелген темалардын бири – бул майдан темасы болуп саналат. Аталган мезгилде жалпы эле «совет адабиятында» эл чарбачылыгынын маселелерине жапырт киришүү, мындайча айтканда, өндүрүш тематикасынын өкүм сүрүшү ошол туштагы коомдук-тарыхый абалдын бөтөнчөлүгү менен шартталган. Ошого карабастан кыргыз повесттери жетишкендиктерге ээ болуу менен бирге айрым орчундуу кемчиликтер да орун алган. Анын негизги себеби. Биринчиден, жазуучуларыбыздын жекече жөндөмдүүлүгүнүнө байланышса, экинчиден, согуштан кийинки адабиятта орун алган реалдуу турмушту жалпы жонунан, жасалмалап сүрөттөөгө багытталган «конфликсиздик» теориясынын залакасы тийген. Бул туурасында Ч.Айтматов өзүнүн бир макаласында¹ ошол мүчүлүштүктөрдү абдан туура көрсөткөн. Ал жылдарда, дейт ал, көп чыгармаларда ойдон чыгарылган конфликттер сүрөттөлүп, жан дүйнөсү татаал, нравалык жактан жетилген турмуштук жандуу адамдардын ордуна көз ачып жумгандай тездик менен пландарды ашык аткарып ийгиликке жетишкен, схемага

байланып-маталган каармандар сүрөттөлгөн. албетте, буга окшогон чыгармалардын тарбиялык таасир берүүчү күчү чектелгендиги өзүнөн-өзү түшүнүктүү болуп эсептелет. Мына ушул татаал диалектикалык процессти кыргыз адабияты да өз башынан кечирди.

Согуш мезгилиндеги элдин жалпы эмгектенүү абалын, эр азаматтардын мекенди коргоодо көрсөткөн эрдиктерин ар кыл аспектиден көп тармактуу көркөм талдоого алган чыгармалар улуттук адабиятыбызда аз эмес десек жаңылышпайбыз. Мына ошондой темага кайрылган калемгерлерибиздин бири - Кеңеш Жусупов.

Жазуучунун «Аянкул» повестинде согуштун каары, трагедиясы сүрөттөлөт. Анын башкы каарманы жоокер Аянкулдун Улуу Ата Мекендик согуштан эки көзүнөн ажырап, айылына келгендеги кайгылуу тагдыры баяндалат. Повестте романтикалуу пафос менен бирге эле, карапайым эле турмуштук карама-каршылыктар, так айтканда реализм кошо жашайт. Эки көзүнөн ажыраган алдуу, күчтүү Аянкул адегенде өз башына түшкөн оор кырсыкты көтөрө албай чарпылат, азап чегет, ал гана эмес иче баштайт. Чыгармада окуянын өнүгүшүндөгү драматизм окуганды таң калтырбай койбойт. Тагдырдын таш боордугун, карабашыл адамдын жаны оору деген кандай болоорун автор бул чыгармасында өтө ишенимдүү сүрөттөй алган. Акыры кандай гана оор кырсыкка туш келбесин, адам баласы жеңилбейт деп далилдейт жазуучу. Турмуштук улуу кармашта Аянкулдун жеңип чыгуусуна карапайым аялдын махабаты жардам берет.

Автор бул чакан повестте өзүнө тиешелүү оригиналдуулукка жетише алган. Сюжет куруудагы жетишкендик, логикасынын тактыгы, образдарынын так, эсте каларлыгы окурманды кубантпай койбойт. Чыгарманын негизги өзөгүндө туулгандан бери эч кандай жамандыктын четин көрө элек бөбөктөр, өткөн согуштун оор кырсыктарын көтөргөн ата-энелер, агалар тагдырыңар экинчи жолу мындай алааматка туш келбесин, адам күчүнө, адам кайратына тең келген эч нерсе жок, согуш отун тутандыруучуларга каршы дагы бек туралык деген чакырык, элге кайрылуу жатат.

Чыгарманын башталышында жер солкулдап, согуштун кан жыттанган илеби өлкөбүздүн бардык булуң-бурчуна жетип тургандыгы сүрөттөлөт. Мына ушундай шартта башка уландардай эле эли-жерин, Мекенин коргош үчүн Аянкул өзү иштеген устаканасын таштап согушка кетти. Айыл ичиндеги эр-азаматтардын саны күндөн-күнгө азайып, элдин маанайы пас болсо да бул окуяны баяндап жаткан 12 жашар Керимге, элдин баарын дүрбөлөңгө түшүргөн согуш деген сөздүн мааниси али түшүнүксүз, табышмактуу эле.

«Согуш... Бул сөздү мен жөн эле айта берчүмүн. Кээде балдар кечкурун чогулуп, жаат-жаатка бөлүнүп, теректин бүчүрүн чөнтөгүбүзгө толтуруп алып, «тарс» этип, оозубуз менен атып, согуштук деп айтчубуз. Андан улам, элдин баарын дүрбөлөң түшүргөн жанагы чоңдордун согушу биздикиндей болсо, бат эле бүтөөр дечүмүн. Көрсө, согуш эмне экенин билбейт турбаймынбы...»². Бул мурда мындай жаманчылыкты башынан өткөрбөгөн жаш баланын жүрөгүндөгү согуш жөнүндөгү алгачкы түшүнүк. Баланын бул бүдөмүк суроосуна ошол ырайымсыз согуштун өзү тике жооп берет. Анын армияга кеткен агасы Аянкул согуштан кайтты. Кайтканда да эки көзүнөн ажырап, караманча сокур болуп келди. Согуштан алгачкы сабакты бала

ушинтип биринчи жолу алды. Мындай караганда окуя өтө жөнөкөй, көпчүлүк үй-бүлө үчүн тааныш, типтүүдөй сезилет. Автор андан аркы Аянкулдун тагдырын, ички санаркоосун өтө кылдат, турмуштук ишенимдүү штрихтер менен тарта баштайт.

Аянкул согуштан майып болуп кайтса да эл-журту, тууган-уругу ага аябай кубанып, жакшы тилектерин айтышты. Эптеп эле жаныңдын амандыгына кубан дешти. Бирок адам үчүн эптеп эле жан сактаган, коом үчүн пайдасыз абалга түшүп калыш канчалык кыйын. Аянкул мурдагыдай туулган жердин келбетине суктана албайт. Өзү сүйгөн устаканасына барып, көрүктүн шуулдаганын көрүү мүмкүн эмес. Кайда барбасын жетеленип жүрөт.

Чыгармадагы Аянкулдун шаарга келиши «кайда барсаң Мамайдын көрү» деп максатсыз баса бергендик эмес болчу. Ал өзүнө ылайыктуу кесип издеп келген. Эл арасына чыгып, созолгонгун үнүн комузга кошуп ырдам деп ойлогон. Бирок Аянкул шаарга келери менен эле өз туура жолун таба койгон жок. Ал Дүйшөнгө окшогон арабөк, өз керт башынын гана кызыкчылыгын издеген, сезими сокур адамдын тузагына түштү. Аянкул Дүйшөнгө кошулуп мас болду, аны менен биригип базарга насыбай ийлеп сата баштады. Аянкулдун үнүнүн уккулуктуулугунан пайдаланып Дүйшөн аны базардагыларга ырдатып, амал менен элден акча чогултуп алат. Аянкулдун бул жоругунан жийиркенгенсип турса да, окурмандар аны күнөөлөгөнгө батына албайт.

К.Жусупов бул повесттинде каармандын тагдырын чечүүдө турмуштун туура закон ченемдүүлүктөрүнө таянат. Чыгарманын ушул жерине жеткенде окуя чоң кульминациялык абалга көтөрүлүп, Аянкулдун тагдыры мындан ары кандай болот? деген суроо туулат. Бирок, Аянкул мурда эле жакшы адамдардын көз жаздымынан такыр ажырап калган эмес. Аянкулдун тагдырына туура багыт берип, анын кайгысын бөлүүгө даяр турган адамдар бар болчу. Чайхананын директору Аянкулдун базардагы чогулгандарга ырдап берип жатканын угуп, анын уккулуктуу үнүн бүткүл элдин кенчине айландырууга аракеттенди жана ошого жетишти. Ошондой эле ашканада иштеген Айша деген кыздын Аянкулду сүйүп калышы. Ал Аянкул Дүйшөндөр менен мас болуп темтендеп жүргөндө бурчта күтүп туруп, аны үйүнө ар дайым жеткирип келип турат. Аны бул туура эмес жолдон чыгаруунун айласын издеп, акыры аны ишендирет. Бул жөнөкөй кыргыз аялынын образын К.Жусупов сүймөнчүлүк менен тартат. Анын тышкы кебетесиндеги карапайымдык, уяндык, ички дүйнөсүнүн кеңдиги, чечкиндүүлүгү, сүйүүсүнүн тунуктугу – баардыгы адамды өзүнө тартып турат. Чыгарманын финалында Айша өз тагдырын Аянкулдун тагдырына кошуп, бактылуу эки жаш кол кармашып алып, шаарга окууга кетишет.

Бактылуу эки жаштын жашоого кол кармашып кетиши, акыры автор өз максатына жетип, окуянын финалы лирикалуу бүтөт. Жазуучу окуянын жүрүшүндө ар бир каармандын өзүнө койгон идеалы бар экенин, түрдүү конфликттерде чечкиндүүлүк, туруктуулук, максаттуулук ишке ашаарын белгилөө менен, гумандуу чечим чыгарат.

«Повестте Аянкулдун образы аркылуу майып адамдын мүнөзү бардык татаалдыгында, эч кандай жасалгаланбай сүрөттөлгөн. Ошондуктан Аянкулдун терс сапаттуу адамдардын таасирине түшүп, жашоодон көңүлү чөгөт болуп, жатып ичер жан бактылыкка баш урушу жана ага жакшы адамдар убагында келишип, туура багыт

көрсөтүүлөрү турмуштук жактан ишенимдүү. Жазуучу согуштан кайтып келген адамдардын психологиясындагы карама-каршылыктарды, алардын турмуш жолун, өздөрүнүн күчтөрүнө болгон ишенимдерине кайра кайтууларын бир топ ырааттуу, терең иштеген. Ошондуктан Аянкулдун образы оригиналдуу, психологиялуу чыккан»³, -деп окумуштуу Л.Үкүбаева таасын белгилейт.

Деги эле мүнөз түзүүдө К.Жусуповдо бир топ жетишкендик бар. Жогоруда сөз болгондой чыгармада Аянкулду кайда барса жетелеп жүргөн кичинекей Керим экөө басса-турса бир жүргөн эгиз каарман катары сүрөттөлөт. Чыгармада Аянкул туулган жерди кучактаса, Керим байкесин кучактап: «Байке, көзү жок киши бактысыз эмес, сенин жүрөгүң элдикинен сезгич, башкача»⁴, - деп эркекпей ыйлагысы келет. Наристе кезинен согуш каарын байкеси менен бирге тартып, анын майыпчылыкка майышпаган духунда тарбияланган Керим байкеси Аянкул шаарга Айша менен окууга кеткенде: «О, мен бир учурда жөө баскан талаа! сенин сайраган торгоюң, закым желиң, сениң жытың, о асман, сенин үнүң... баарыңардын кооздугуңар, сулуулугуңар, касиеттүүлүгүңөр, жытыңар, күчүңөр, назиктигинер байкемдин – тоо арасында ырдаган адамдын үнүңдө»⁵, - деп кубанычы койнуна батпай сүйүнчүлөгүсү келет. Керимдин бул кубанычын агасы Аянкулдун кайрадан жаралып, турмуштан туура жолун табуусуна ыраазы болуусу катары кабыл алсак болот. Агасы Аянкулдун өмүр-тагдыры жаш Керимдин мүнөзүнүн калыптанышында да чоң мааниге ээ болду.

Ошентип, автор повестте алдына койгон максатына жеткен. Чыгарманын окурмандар үчүн тарбиялык мааниси чоң. К.Жусупов каардуу согуш алып келген миңдеген кырсыктардын ичинен бир кичинекей типтүү фактыны алып маңызы терең көркөм чыгарманы жараткан. Аянкул Айша менен окууга кетти. Бирок ал кандай гана окуудан окубасын, кайда гана жүрбөсүн Айшадай чечкиндүү жары жанында жүргөндө Аянкул ар дайым бактылуу болооруна, коом үчүн пайдалуу эмгек жасарына ишенесиң.

«Аянкул» повестинин жарыяланган мезгилине көз чаптырып, кыргыз профессионал адабиятынын ошол мезгилдеги контекстинен карасак К.Жусуповго Ч.Айтматовдун таасири болгондугун ачык байкоого болот. Бул повестти баштан-аяк обон, музыка коштоп жүргөндүгү жана анын жазылуу манерасынын да «Жамийла» повестине жакындыгы. Мындан тышкары Аянкулдун тагдырына баштан аяк күбө болгон жаш өспүрүм бала Керим «Жамийла» повестиндеги Сейитти эске салат.

К.Жусуповдун «Жүрөгүм менин тоолордо» жыйнагынын беделин көтөрүп, ажарын ачкан – «Аянкул» менен «Жашоо кумары» повесттери болуп саналат. Эки повесттин тең негизги темасын согуш, согуштан кайтышкан фронтовиктердин оор тагдыры түзөт. Эки повестте тең каармандардын психологиясына тийгизген согуштун оор таасирин жазуучу жеткилең сезип, көркөм сүрөттөйт.

«Жашоо кумары» повестинин башкы каарманы болуп эсептелген Акылбек согушта өзүнүн бир бутунан ажыраса, Аянкул эки көзүнөн ажыраган. Бирок, бул эки каарманды туулуп өскөн жеринде өздөрү билбеген дагы бир оор тагдыр күтүп турган болчу. Автор каармандарынын кийинки тагдырына эки башка мамиле жасайт. «Жашоо кумарындагы» Акылбекти өмүрлүк жарым болот деп эсептеген Күлсүндүн зулум Узагалынын ченгелинде калганы күтсө, Аянкулду Дүйшөнгө окшогон жатып ичерлердин тобунда калышы күтөт. Бирок Акылбек активдүү, турмушка көз карашы

зирек, ал мындай зулумдукка каршы күрөшөт. Ошондой эле Акылбектин руху бай, ниети ак. Жазуучу анын адамдарга жасаган мамилесин, тууган эл, киндик кан тамган жерине чын жүрөктөн мамиле жасап, анын бейкутчулугун бузгандарга жек көрүүсү артып турушун чыгармадагы окуялардын жүрүшүндө элестүү сүрөттөйт. Күлсүндүн күнөөсүз жерден Акылбектин алдында күнөөлүү болгонуна кимдин гана жаны кыйышпайт. Чындыгында бул согуштун гана күнөөсү экендигин түшүнгөн Акылбек Күлсүндүн таламын талашып, таалайына шериктеш болуунун ак жолунда дүйнөдөгү жакшылык үчүн, адамзаттын келечеги үчүн өзүнүн өмүрүн да тартуулайт. Ал жашоонун кумарын мына ошондой түшүнөт. Ошондуктан жаңы төрөлгөнү жаткан наристенин келечеги үчүн, өзүнүн тунук сүйүүсү үчүн кыядан учканы жаткан машинанын дөңгөлөгүнө таяныч болуу менен каза табат. Албетте, чыгарманын мындай финалдык чечилишке ээ болуусу окурманды кубантпай койбойт. Мүмкүн Акылбек согуш талаасында да дал ушундай кырдаалга кез келсе тайманбастан, турмушка тике кароо менен эрдик жасарына окурмандын көзү жетет.

Ал эми тескерисинче, Аянкул пассивдүү. Ал өзүнүн көзүнүн көрбөгөнүнө чүнчүп, чөйрөдөн оолактап, күнөөлүү адамдай түнт жүрөт. Анын мындай оор тагдырына күйгөн, анын адамдык бийик сапатын сезген Айшанын мамилеси Аянкулду мындай жан кечтиликтен куткарды.

Автордун эки чыгармасындагы эки каармандын психологиясынын эки башка чечилиши атайын иргелип же, тандалып алынган эмес. Антип айтуу үчүн бизде эч кандай негиз да жок. Муну доордун өзү, турмуштун логикасы жараткан. Чынында мындай оор соккуларды ар кандай адам ар башкача кабыл алып, ар башкача чечим чыгарат. Ошондой адамдардын мүнөзүн туура баамдап, аларга чыгармачылык менен мамиле жасашы К.Жусуповдун чыгармачылык ийгилиги катары карасак жаңылышпайбыз.

Пайдаланылган адабияттар

1. Айтматов Ч. Человек у человека учится добру. Китепте: Гуманизм и современная литература. –М., 1963, 338-б.
2. Жусупов К. Жүрөгүм менин тоолордо. – Ф.: Кыргызстан, 1972. – 131-б.
3. Үкүбаева Л. Азыркы кыргыз адабиятынын арымы. – Б., 1995. –22-б.
4. Жусупов К. Жүрөгүм менин тоолордо. – Ф.: Кыргызстан, 1972. – 150-б.
5. Ошондо. – 167-б.

УОК 070

И.М. Карыпбеков

Коомдук телерадио корпорациянын генералдык директору

“КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КООМДУК ТЕЛЕРАДИОКОРПОРАЦИЯСЫНЫН ӨНУГҮҮ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ”

Аннотация: Бул макалада автор КТРКнын акыркы жылдарда жүргүзгөн ишмердүүлүгү жана ийгиликтери жөнүндө баяндайт.

Аннотация: В этой статье автор рассматривает деятельность и успехи КТРК за последние годы.